

TITOVO PUTOVANJE U INDIJU I BURMU 1954–1955 Prilog za istoriju hladnog rata

APSTRAKT: Autor je na bazi novih istraživanja u Arhivu Josipa Broza Tita dopunio prethodnu istorografsku produkciju o stvaranju nove spoljnopolitičke orijentacije FNRJ u uslovima zaoštrenih odnosa sa SSSR-om i sve oštrijih ispoljavanja hladnog rata. Iscrpno, na izvorima prvog reda dato je novo svetlo na prave motive koji su pokretali novu saradnju, posebno jedne od najvećih azijskih država – Indije.

Tokom godina u kojima je bio na vlasti i obavljao najviše državne dužnosti Josip Broz Tito je učinio 169 državičkih poseta, posetio više od 70 zemalja, susreo se sa oko 350 predsednika država i vlada, imao više od 100 susreta sa predsednicima i generalnim sekretarima komunističkih partija i „oslobodilačkih pokreta“. Ipak u svesti i sećanju savremenika, stanovnika nekadašnje Jugoslavije, višemesečno putovanje brodom „Galeb“ u Indiju i Burmu ostalo je za-beleženo kao simbol Titovih uspešnih diplomatskih inicijativa, političkog trijumfa, značaja, ugleda ali i luksuza i raskalašnosti u kojoj su živeli sakralni vrh države i vođa jugoslovenskih komunista. O kakvom je putovanju reč?

Istok, Zapad i Jugoslavija

Staljinova smrt pobudila je nadu i iznedrila strah od pomirenja. Ta dva osećanja izazivala su „dramatičnu napetost“ koja je obuzela jugoslovenske komuniste 5. marta 1953. godine. Ali Staljinova smrt nije mogla da izmiri dve, po mnogo čemu suprotne koncepcije o saradnji komunističkih partija i socijalističkih zemalja. U temelju složenih, dinamičnih i incidentnih odnosa stajalo je pitanje da li će saradnja teći u okviru jednog „lagera“, jednog centra, jedne idejno-političke platforme ili, pak, samostalnog nastupa suverenih zemalja i revolucionarnih snaga u skladu sa vlastitim strateškim procenama i interesima. Po povratku iz trijumfalne posete Engleskoj, gde se nalazio u danima Staljinove sahrane, Tito je precizno odredio uslove pomirenja i pregovaračku poziciju Jugoslavije. Njenu suštinu činilo je insistiranje na sovjetskom priznanju krivice za sukob sa Jugoslavijom, preuzimanju odgovornosti za rascep u komunistič-

kom pokretu, povlačenju konkretnih političkih, ekonomskih i vojnih poteza koji bi smanjili napetost.

Josip Broz je demagoški proklamovao čekanje. Međutim, vremena za čekanje nije bilo, ni u Beogradu, još manje u Moskvi. Sovjetima se žurilo da eliminišu rasep u komunističkom pokretu i tako doprinesu „smanjivanju unutrašnjih napetosti“, ublažavanju krize u zemljama narodne demokratije, afirmaciji novog kursa u spoljnoj politici. Brojni unutrašnji problemi imperativno su nicali napuštanje spoljne politike koja je Sovjetski Savez dodatno „uvlačila“ u spiralu hladnog rata. Fleksibilniju spoljnu politiku SSSR-a u političkom rečniku definisali su pojmovi „popuštanje napetosti“ i „miroljubiva koegzistencija“ a u diplomatskoj praksi veća sposobnost za inicijativu, pregovaranje, širenje međunarodnih kontakata. „Novi kurs“ spoljne politike, u suštini, nije značio popuštanje i spremnost na jednostrane ustupke, već istrajavanje na fleksibilnijem pristupu koji je sovjetsku spoljnu politiku činio manje defanzivnom. „Kritička revizija“ spoljne politike nije podrazumevala da, u ime „popuštanja napetosti“, bude dopuštena dezintegracija „lagera“ socijalističkih zemalja već je, naprotiv, računala sa njegovim daljim uvećanjem i učvršćivanjem. Reformski deo sovjetskog rukovodstva je bio mišljenja da očuvanje „lagera“ i sovjetske dominacije u njemu mogu biti lakše ostvareni ukoliko pitanje Jugoslavije bude „pozitivno rešeno“. Posebno su brinuli potpisivanje Ankarskog ugovora (28. februara 1953) i mogućnost njegovog prerastanja u politički i vojni savez balkanskih država. Sovjeti su taj čin smatrali „agresivnim imperijalističkim aranžmanom“, „imperijalističkim mostobranom“, novim antisovjetskim „sanitarnim kordonom“ koji zatvara evropsko ratište s južnog krila, menja konstelaciju snaga na Balkanu u korist NATO-a, steže vojno-politički обруč Zapada oko Sovjetskog Saveza, udaljuje SSSR od evropskog prostora. Politička i državnička mudrost ih je terala da Tita odvrte od daljeg približavanja Zapadu.¹

*

Pritisak SSSR-a i socijalističkih zemalja na Jugoslaviju, koji je tokom 1951. godine pretio da preraste u otvoren oružani sukob, učinio je da za jugoslovenske komuniste saradnja sa Zapadom i pristupanje programu vojne pomoći postane jedina alternativa. Dodatni motiv za saradnju krio se u krajnje nezavidnoj ekonomskoj i socijalnoj situaciji prouzrokovanoj ekonomskom blokadom, nerodnim godinama, velikim izdvajanjima za naoružanje i modernizaciju vojske, opštoj nemaštini. Motivi Zapada temeljili su se na proceni da je strateška pozicija Jugoslavije „od direktnog značaja za odbranu severnoatlantskog regiona“ i da je spremnost te zemlje da brani sebe „od vitalnog značaja...za bezbednost SAD“. Mogućnost prodora u svet iza „gvozdene zavese“ i uverenje

¹ Giuseppe Boffa, *Povjest Sovjetskog Saveza*, 305–349; D. Bekić, *n.d.*, 472–473; D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*, Beograd 2000, 82–89.

(februar 1952) da bi „udar“ na Jugoslaviju ugrozio svetski mir i izazvao sukob u kome SAD ne bi mogle ostati po strani, presudno su uticali da Zapad, i pored toga što nije bio spreman da promeni mišljenje o komunističkom režimu u Jugoslaviji, podrži Tita u hrani, ekonomskoj pomoći, naoružanju.² U mogućem konfrontiranju sa „socijalističkim lagerom“ računalo se na 33 divizije i oko 400.000 vojnika koje je imala Jugoslavija. I dok je Beograd zahtevao što širu vojnu pomoć i garancije Zapada da će, u slučaju agresije SSSR-a, priteći u pomoć, SAD su insistirale na što tešnjem vezivanju Jugoslavije za odbrambenu strategiju NATO-a i njeno uključivanje u operativne planove evroatlantske vojne grupacije. Razgovori vođeni sa generalom T. Hendijem (Tripartitno-jugoslovenska konferencija novembra 1952) pokazali su, međutim, da Zapad procenjuje da rat na Balkanu može imati samo lokalne okvire i da otuda nije spreman da interveniše u slučaju napada na Jugoslaviju. Vezivanje za Grčku i Tursku značilo je, istovremeno, posredno uključivanje u NATO i zadržavanje dovoljne distance prema tom vojnom savezu. Nesumnjivo da su motivi saradnje umnogome bili različiti. Ipak, bilo kako bilo, u drugoj polovini 1952. godine u Beogradu je jasno formulisan stav da u slučaju napada SSSR-a na neku zapadnu zemlju Jugoslavija ne može ostati „potpuno po strani“. Svrstavanje „uz Evropu“ pravdano je „moralnom obavezom“ zemlje koja se opredelila za mir, protiv svakog agresivnog rata, mešanja u unutrašnje poslove drugih zemalja, izgrađivanje dobrosusedskih odnosa, miroljubivu ekonomsku, političku i kulturnu saradnju na bazi ravnopravnosti i sporazumevanja. Pri tom je posebno naglašavano da prihvatanje strane pomoći, u slučaju Jugoslavije, ne znači pristajanje na tuđe političke uslove i ograničavanje političke i ekonomske nezavisnosti. Ipak, sve do smrti Josifa Visarionoviča Staljina, nekritičnost prema Zapadu i oštra osuda „sovjetskog hegemonizma“ pokazatelj su da jugoslovenska politika ekvidistance prema blokovima još nije postojala ni u trgovima.³

² Prema dostupnim podacima pomoć u hrani sušne 1950. iznosila je 100.627.900 dolara (SAD 64.220.000; Francuska 888.600; Belgija 159.800; Kanada 44.300; CARE 35.315.200). Za kupovinu sirovina SAD su aprila 1951. dodelile sumu od 29.000.000 dolara. Tripartitna pomoć ekonomske 1951/52. iznosila je 120.000.000 dolara (SAD 78.000.000; Velika Britanija 27.600.000; Francuska 14.400.000). Tripartitna pomoć za ekonomsku 1952/53. iznosila je 145.000.000 dolara (SAD 124.000.000; Velika Britanija 12.600.000; Francuska 8.400.000). Tripartitna pomoć za ekonomsku 1953/54. iznosila je 79.000.000 dolara (SAD 65.000.000; Velika Britanija 8.400.000; Francuska 5.600.000). U datim sredstvima (ukupno 373.000.000 dolara) 79,2% dale su SAD, 13,2% Velika Britanija, 7,6% Francuska. Celokupna sredstva su trošena na sledeći način: za nabavku sirovina 66,3%, za prehranu 24,1%, za investicionu opremu 3,0%, za transport 6,6%.

A. J. B. Tita, KPR I-2/4, Razvoj socijalističke ekonomike, 71.

³ O tome više: R. Petković, *Jedan vek odnosa Jugoslavije i SAD*, Beograd 1992, 92–93; V. Dedijer, *Dokumenti o 1948*, knj. III, Beograd 1979, 123–126; D. Bekić, *n.d.*, 192–193; B. Dimitrijević, *Jugoslavija i NATO*, Beograd 2003, 9–89; D. Bogetić, *n.d.*, 14–56; Ivan Laković, *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951–1958*, magistarski rad u rukopisu, 26–139.

Josipa Broza Tita je, nesumnjivo, opterećivala jednostrana saradnja sa Zapadom koja je bila puna iskušenja, nepoverenja, sumnji, prismotre, preispitivanja. Zapadni saveznici su ga primoravali da u investicionoj politici vodi računa o ekonomskoj opravdanosti i efikasnosti ulaganja, a ne o zadovoljenju vojno-strateških, socijalnih i propagandnih ciljeva. Zahtevali su prestrukturiranje jugoslovenske privrede od vojne i teške industrije na laku, odustajanje od koncepta „samodovoljne privrede“, preorijentaciju na izvozni i tržišni model, proizvodnju potrošnih dobara i hrane. Tražili su uravnoteženje platnog bilansa Jugoslavije, odustajanje od preambicioznog investicionog programa, napuštanje kolektivizacije i prinudnog otkupa, smanjenje uvoza opreme, obaveznost konsultovanja sa vladama SAD i Velike Britanije prilikom svakog budućeg zaduživanja i načina realizacije kredita, postepeno integrisanje u zapadno tržište. Tito je bio svestan da je spremnost Zapada da pomogne Jugoslaviji uslovljena postojanjem američko-sovjetskog vojnog i ideološkog rivalstva, dominacijom SSSR-a u istočnoj Evropi, strahom od sovjetskog prodora na Zapad, potrebom za „sužavanjem“ prostora mogućeg sovjetskog uticaja, uverenjem da je opstanak i napredovanje Jugoslavije simbol neuspeha koji doživljava „sovjetski imperijalizam“. Znao je da Jugoslavija, zahvaljujući geografskom položaju i vojnoj snazi, može odigrati značajnu ulogu u ojačavanju jugoistočnog krila NATO i realizaciji strategije „periferne odbrane“ ali se, istovremeno, plašio „tesnog privezivanja“ i aktivnog učešća u operativnim planovima i odbrambenim pripremama Zapada. Procene strateških stručnjaka da je Jugoslavija „mrtva zona“ od strateškog značaja za Zapad, koju treba „pokriti“ snagama NATO-a, činile su ga nespokojnim ali i omogućavale da „izvlači“ konkretnu političku, ekonomsku i vojnu pomoć. Verovao je da se izlaz iz političkog lavirinta može naći kompromisnom saradnjom balkanskih država Grčke, Turske i Jugoslavije. Bio je svestan da se i na taj način, posredno i indirektno, Jugoslavija uključuje u zapadni odbrambeni sistem. Brinuo ga je nedvosmislen politički stav da je rešenje tršćanskog pitanja „političko i moralno pitanje Zapada“, problem koji najdirektnije zadire u sferu odbrambene moći Zapada a odsustvo političke volje da „nacionalnim teritorijama plaća partnerstvo zapadnih sila“ nagonilo ga je da grčevito traga za „drugim izlazom“. Ekonomska i vojna pomoć koju je primao, i pored toga što nije bila uslovljena „određenim političkim koncesijama“, podrazumevala je liberalizaciju ekonomije, promenu koncepta društvenog razvoja, preorijentaciju industrije, postepeno približavanje i uključivanje u zapadni vojni savez, nužnu demokratizaciju društva, smanjivanje političke uloge SKJ, neminovno napuštanje osnovnih načela socijalizma.⁴

⁴ D. Bogetić, *n.d.*, 57–119.

*

Tajna prepiska, za koju se odlučila Moskva, značila je prvi korak u procesu zbliženja i pomirenja.⁵ Prispelo pismo N. S. Hruščova od 22. juna 1954, kao i ona koja su zatim sledila u uspostavljenoj prepisci, ocenjivana su u Beogradu kao „snažan prelom“ u jugoslovensko-sovjetskim odnosima. Priznanje greške od strane CK KPSS, a Tito je tako doživljavao celokupnu prepisku, ma kako očekivano bilo, ipak je više zabrinulo nego obradovalo jugoslovenski politički vrh. Josip Broz je naslućivao da suštinu političkog poteza koji je povukla sovjetska strana čini namera da razvoj odnosa „ide na stari način“. Posebno ga je brinula brzina kojom su rukovodeći ljudi SSSR-a nastojali da krhke, „manje nego normalne“ diplomatske odnose poboljšaju do nivoa „jedinstvenih pogleda“. Zabrinutost je izazivala i moguća reakcija Zapada.⁶ Tito je od prvog trenutka shvatao da normalizaciji odnosa treba nametnuti „izvesnu liniju“ koja odgovara Jugoslaviji kao nezavisnoj zemlji koja hoće da sarađuje sa Sovjetskim Savezom kao i sa svakom drugom zemljom na ravnopravnoj osnovi. Obraćajući se 26. novembra 1954. učesnicima najužeg partijskog rukovodstva on je pojavu prepiske označio trenutkom suočavanja sa problemom „da naša zemlja zadrži u svakom pogledu svoj sadašnji status nezavisne zemlje, zemlje koja ima svoju nezavisnu spoljnu politiku, koja bez mešanja sa strane u njenu unutrašnju politiku gradi socijalizam svojim putem i na svoj način, zemlje koja je stekla ogroman ugled u svijetu baš takvim svojim stavom nezavisne zemlje koja je duboko principijalna u svakom pogledu kad se radi o spoljnoj i o unutrašnjoj politici, zemlje koja ne želi da bude ničiji satelit (u šta su se ubedili i ovi na Zapadu) i koja sada, kad se radi o normalizaciji odnosa sa Sovjetskim Savezom, postavlja to baš na takvu bazu“.⁷

Sovjetsku inicijativu za uspostavljanje prijateljskih odnosa jugoslovenski partijski vrh je doživljavao kao „ogromnu pobjedu“, „najkrupniju pobjedu koju smo do sada postigli“ po državnoj i idejnoj liniji. Pobjeda je, po mišljenju Tita, davala „punu mogućnost da govorimo sasvim drukčije“. U uspostavljanju dijaloga sa sovjetskom stranom video je dobru priliku da se oslobodi pritiska američke administracije koja je već, po procenama jugoslovenske diplomatije, otišla „suviše daleko u preporučivanju politike koju treba slediti“. Broz je procenjivao da bi eliminisanjem neprijateljstva sa SSSR-om i socijalističkim zemljama bio dodatno zaustavljen proces čvršćeg vezivanja za Atlantski pakt. Zahla-

⁵ Lj. Dimić, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1953–1956*, Zbornik radova „Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine“, Beograd 1999, 279–293; AJ, CK SKJ, IX, 119/I–48, Pismo CK KPSS i N. Sergejeviča Hruščova CK SKJ od 22. juna 1954; AJ, CK SKJ, IX, 119/I–49, Telegram CK KPSS od 24. jula 1954; AJ, CK SKJ, IX, 119/I–50, Pismo Izvršnog komiteta CK SKJ od 11. avgusta 1954; AJ, CK SKJ, IX, 119/I–51, Pismo CK KPSS od 23. septembra 1954; AJ, CK SKJ, IX, 119/I–13, Pismo CK SKJ od 16. novembra 1954; AJ, CK SKJ, IX, 119/II–13, Diskusija na V plenumu CK SKJ od 26. novembra 1954.

⁶ A. J, CK SKJ, II/13, Diskusija na V plenumu CK SKJ održanom 26. novembra 1954.

⁷ A. J, CK SKJ, II/13, Diskusija J. B. Tita na V plenumu CK SKJ od 26. novembra 1954.

divanje odnosa sa Zapadom dodatno su podsticali kriza oko Trsta (kulminirala oktobra 1954) i priključenje Nemačke NATO-u. Preživевši 1948, zauzevši značajno mesto između Istoka i Zapada, naučivši da „manevriše“ u svetskoj politici u okvirima koje je dopuštala „krimska formula“, Tito je bio svestan da u tom opasnom poslu nikada ne treba negovati „jednostране“ odnose. Izналаže-nje političke alternative i uobličavanje nove spoljnopolitičke linije suštinski je značilo izmicanje iz neprijatnog „zagrljaja“, podjednako Istoka koliko i Zapada – zagrljaja koji je dovodio u pitanje opstanak države, političkog sistema, vlasti jugoslovenskog partijskog vrha. Rešenje, svakako, nije bilo samo u ekvidistan-ci i precizno odmerenom odnosu prema obe strane sučeljene u hladnom ratu. Josipu Brozu Titu bilo je potrebno nešto više. Bila mu je potrebna podrška mnogoljudnih i velikih zemalja afro-azijskog prostora, tek oslobođenih koloni-jalnog jarma, sučeljenih sa mnoštvom problema unutrašnjeg razvoja i spoljnih pritisaka, upućenih sopstvenim iskustvom ka politici neangažovanosti u sukobu velikih sila.

U potrazi za alternativom

Na uobličavanje jugoslovenske spoljnopolitičke doktrine „miroljubive ko-egzistencije“, koja će kasnije činiti osnovu politike nesvrstanosti, presudno je uticalo negativno iskustvo koje je Jugoslavija imala sa hegemonizmom Sovjet-skog Saveza i političkim pritiscima Zapada ali i kontakti uspostavljeni sa ze-mljama afro-azijskog sveta. U vreme izbivanja Korejskog rata, kao članica Sa-veta bezbednosti OUN, Jugoslavija je došla u priliku da sadržaje svojih nastu-pa, koji su do tog trenutka prevashodno bili određeni velikim stepenom napeto-sti koju je provocirao sukob sa Informacionim birooom, nadogradi nizom princi-pijelnih stavova opštijeg karaktera. Već 27. juna 1950, u Rezoluciji podnetoj Savetu bezbednosti, Jugoslavija je rat u Koreji definisala kao „direktnu posle-dicu opšte napetosti u posleratnom svetu koja je poslednjih godina dobila takve razmere da je postala poznata kao hladni rat“. U tom trenutku, još uvek bez ja-snih procena u kojoj su meri velike sile „rešene na svetski rat“, jugoslovenski državni vrh je bio ubeđen da svetski sukob blokova opredeljuje druge zemlje za politiku neutralnosti.⁸ Po njihovom mišljenju pristajanje uz jednu od strana u sukobu u Koreji najdirektnije je značilo „ugrožavanje sopstvene zemlje“. Tim pre što se u Beogradu verovalo da Moskva nastoji da realizuje ideju o po-vratku Jugoslavije u istočni „lager“ oružanim putem. Stoga su zahtevi za od-branom mira, insistiranje na primeni miroljubivih sredstava u rešavanju među-narodnih sporova, otpori stvaranju veštačkih barijera u trgovini kao metodu ko-

⁸ Arhiv Jugoslavije, Komisija za međunarodne veze CK SKJ, fond 507, fasc. III/49; D. Bekić, *n.d.*, 164–165.

ji najdirektnije sputava razvoj miroljubivih odnosa među narodima i državama, kritika politike interesnih sfera kao izvorišta dubljih podela sveta na blokove, protesti protiv politike ekonomske, političke i vojne agresije, podizanje glasa protiv svakog hegemonizma i mešanja u unutrašnje stvari nezavisnih zemalja, podrška „prirodno i istorijski“ sazeleim težnjama azijskih i afričkih naroda da budu slobodni i nezavisni – bili ne samo elementi za definisanje dopadljive spoljopolitičke platforme već i jedan od načina odbrane sopstvene zemlje.⁹ Političke prilike upućivale su Jugoslaviju da u međunarodnim odnosima traga za „trećim putem“, nezavisno od već uobličenih i polarizovanih blokova, a suprotstavljajući se onom od njih koji ju je u konkretnoj situaciji više ugrožavao.

Sučeljenost velikih sila, rat u Koreji i dešavanja u Savetu bezbednosti učinili su Indiju i Jugoslaviju delom istog istorijskog procesa.¹⁰ Jugoslovenski partijski vrh tako je, posredno, počeo da uočava probleme, politiku, značaj sveta koji postoji mimo „lagera“, Evrope, Amerike, sveta koji participira na rubnim delovima sukoba velikih sila Istoka i Zapada. Prvi kontakti i slični stavovi iskazani u Savetu bezbednosti OUN značili su svojevrsno „otvaranje“ političke perspektive, ali ne i osvajanje prostora koji je do tog trenutka bio „van domašaja međunarodne aktivnosti Jugoslavije“. U krugu zemalja koje su privlačile pažnju Jugoslavije posebno mesto pripadalo je Indiji.

Indija nije glasala protiv predloga Rezolucije o mirnom rešenju „korejske krize“ koju je Jugoslavija podnela 27. juna 1950. i sa Egiptom našla se u krugu država koje su se uzdržale. Jugoslavija je septembra 1950. podržala predlog Indije da NR Kina bude primljena u OUN. Obe zemlje imale su oktobra 1950. uzdržan stav prema predlogu Rezolucije „Osam nacija“ koji je odobravao armiji OUN prelazak 38. paralele. Obe države podržale su „Rezoluciju šestorice“ koja je zahtevala da se sve države uzdrže od pomoći NR Koreji i Kina povuče svoje trupe sa njene teritorije.¹¹ Mnoštvom konstruktivnih predloga, tokom 1951. i 1952. godine Jugoslavija i Indija su težile da korejski sukob, kao ratno žarište koje se može proširiti, što pre bude okončan. Identični stavovi iskazivani su o kolonijalnom pitanju, pitanju samoopredeljenja naroda, politici blokova, postojanju interesnih sfera, jednakopravnosti velikih i malih država i naroda. Jugoslavija je podržala indijske predloge o repatrijaciji zarobljenika (decembar 1952) kao prvom koraku uspostavljanja poverenja na 38. paraleli. Zauzimanje sličnih ili gotovo istovetnih stavova o nizu aktuelnih međunarodnih pi-

⁹ *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1950*, Beograd 1993, 181; Arhiv Ministarstva inostranih poslova (MIP-a), Politička arhiva (PA), god. 1950, fasc. 106, dosije 4, signatura br. 415525; *Borba*, 15. jul 1950; *Borba*, 18. jul 1950; *Borba*, 22. jul 1950; *Borba*, 23. avgust 1950; D. Bekić, *n.d.*, 166–169.

¹⁰ Miro Popović, *Pregled aktivnosti jugoslovenske delegacije na Petom zasjedanju Generalne skupštine OUN*, Trideset dana, br. 58–59, novembar – decembar 1950, 68–83.

¹¹ *Borba*, 21. septembar 1950; *Borba*, 1. oktobar 1950; *Posle rezolucije o Koreji*, Međunarodna politika, god. I, br. 10, oktobar 1950, 3–4; *Borba*, 11. novembar 1950;

tanja bilo je posledica identičnog prilaženja i ocenjivanja tih problema. Izmene mišljenja i međusobnih konsultovanja diplomatskih predstavnika dveju zemalja nije bilo. Nesumnjivo da su konstruktivna politička uloga Jugoslavije u otporu svakoj agresiji i spoljnoj dominaciji, zalaganje za mirno rešavanje sporova i sukoba među narodima, poštovanje ravnopravnosti i samoopredeljenja naroda – bili uočeni u Indiji. Ali, intenziviranje jugoslovenske saradnje sa Zapadom i angažman u okvirima Balkanskog pakta rađali su sumnje.

*

Diplomatski kontakti Jugoslavije i Indije uspostavljeni su 5. decembra 1948. Bio je to trenutak u kome su obe zemlje nastojale da diplomatskim inicijativama ojačaju svoje međunarodne pozicije. Jugoslaviji su, posle raskida sa Informbiroom i sukoba sa SSSR-om i zemljama narodne demokratije, bili potrebni „novi prijatelji“ a Indiji, koja je u tom trenutku u svom nazivu još uvek imala odrednicu „dominion“, razumevanje i podrška još jedne evropske zemlje. O značaju koji je u Beogradu pridavan saradnji sa Indijom posredno govori i činjenica da su tamo, u nekoliko narednih godina, upućivani najsposobniji i najistaknutiji jugoslovenski diplomati – Josip Đerđa (predao akreditiv 24. aprila 1950. i ostao do 1951), dr Jože Vilfan (22. februar 1952 – mart 1953), dr Gojko Nikoliš (25. jul 1953 – 10. avgust 1954). Strah od agresije SSSR-a i socijalističkih zemalja na jednoj i pritisak Zapada na drugoj strani nitalagali su Jugoslaviji brzu diplomatsku akciju. Ona je sažimala potrebu za afirmisanjem političkih stavova, međusobnim upoznavanjem i razmenom iskustava, zadobijanjem poverenja i podrške, sagledavanjem spoljnopolitičke orijentacije, prodorom na nova tržišta. Indiji, svakako, nije u Beogradu slučajno pridavana velika pažnja. Uočavano je da je u pitanju velika zemlja i, „potencijalno“, velika sila. Procenjivano je da je Indija, iz mnoštva razloga (demografskih, geostrateških, geo-političkih, istorijskih, kulturnih...), predodređena da igra značajnu ulogu, posebno u Aziji. Analitičari su skretali pažnju da, u tom trenutku, uloga koju igra u svetu prevazilazi njenu „materijalnu i vojnu snagu“ i da razloge tome treba tražiti u opštoj napetosti koja je zahvatila svet, suparništvu velikih sila pa, tek na kraju, u politici „ne-povezivanja sa blokovima“ i veštini „manevrisanja“ u svetskoj politici. Preovladavalo je mišljenje da će Indija, u veoma kratkom vremenu, politikom „međusobnog zbliženja“ zemalja Azije, nemešanja u sukobe drugih, distanciranja od blokova, antikolonijalnim zalaganjima, borbom za održanje svetskog mira, igrati još krupniju ulogu u međunarodnim odnosima. Sve je to vodilo zaključku da je njena pojava na međunarodnoj sceni od „svetskog značaja“. U Nju Delhiju se sa manje „entuzijazma“ pristupalo saradnji sa Jugoslavijom. Ta mala, udaljena evropska zemlja indijskim diplomatama, u početku, nije izgledala ni važna ni zanimljiva. U uslovima eskaliranja hladnog rata, prema informacijama kojima se raspolagalo u Beogradu, Indija je postavila

dva politička prioriteta: aganžman na „udaljavanju“ i „otklanjanju“ svake ratne opasnosti iz regiona i učvršćivanje položaja na prostoru „od krajnje tačke Jugoistočne Azije do Egipta“. Suštinski, početkom 50-ih godina, drugi delovi sveta, sem Velike Britanije, „nisu bili na mapi spoljnopolitičkog interesovanja Indije“. Angažujući se na jačanju uticaja u zemljama južne i jugoistočne Azije Indija je stvorila „široko područje“ izvan blokova, izvan hladnog rata – prostor u kome velike sile nisu bile u neposrednom dodiru. Na drugoj strani, angažujući se u arapskom svetu, sputavala je agresivne nastupe Pakistana i svojom antikolonijalnom politikom onemogućavala pokušaje povezivanja arapskog sveta na religijskoj osnovi. Promena spoljnopolitičke situacije u Aziji posle rata u Koreji, sklapanje vojnog pakta Pakistana i SAD, zapadanje prilično jednostranih indijskih spoljnopolitičkih odnosa sa Kinom i SSSR-om u krizu, učinili su Indiju, početkom 1954, umnogome politički izolovanom. Indijska diplomatija je tako naterana da u većoj meri posveti pažnju Evropi i evropskim problemima. Tako se u njenoj spoljnopolitičkoj optici, posle godina u kojima je iskazivana izrazita rezervisanost, ponovo našla Jugoslavija. Indiju je, inače, u Beogradu od 24. oktobra 1952. do 20. septembra 1954. predstavljao njen ambasador u Italiji dr R. B. Sen – diplomata koji je kraće vreme bio i ambasador u SAD. Objašnjenja indijskog MIP-a da su razlozi finansijske prirode i nedostatak stručnih kadrova presudno uticali na odlaganje uspostavljanja ambasade u Beogradu, prihvatana su zvanično sa razumevanjem a intimno sa nevericom. Otvaranje ambasade Indije u Beogradu, pokrenuto početkom 1952. godine, rešeno je tek u predvečerje Titovog puta u Indiju, sredinom oktobra 1954, dolaskom stalnog ambasadora dr R. Dajla.¹²

Inicijativa jedne i „izvesna rezervisanost“ druge strane osnovna je karakteristika međusobnih odnosa početkom 50-ih godina. Približavanje na „nedržavnoj“ liniji (učesće jugoslovenskih predstavnika na kongresu sindikata u Bombaju; poseta delegacije Socijalističke partije Indije Jugoslaviji; poseta jugoslovenskih delegata Sveindijskoj konferenciji žena) nije sobom nosilo značajniji politički rezultat. Kulturna saradnja se svodila na periodično učesće umetnika na međunarodnim likovnim izložbama i uspostavljanje prvih kontakata između odgovarajućih naučnih ustanova. Prema procenama jugoslovenskih diplomata mogućnosti razmene studenata i predavača, upoznavanja sa izdavačkom delatnošću, radio-stvaralaštvom i filmom nisu korišćeni u dovoljnoj meri. Poseta jugoslovenske Misije dobre volje Indiji, do koje je došlo krajem 1952. godine, poslužila je afirmaciji indijske koncepcije „ravnoteže“ između Istoka i Zapada, bila u funkciji stišavanja „konzervativnih elemenata“ opsednutih opasnošću koju nosi jednostrana saradnja sa Kinom, doprinela obračunu sa dogmatskim

¹² Arhiv J. B. Tita, Kabinet predsednika republike (KPR), I-2/4-1, Elaborat „Indija“ iz novembra 1954, 247–248.

snagama indijske levice, predstavljala kompenzaciju za izmenu slične misije sa Kinom – ali nije donela bitnu promenu jugoslovensko-indijskih odnosa. O nivou uspostavljenih odnosa slikovito je govorila i činjenica da indijska strana nije odgovorila uzvratnom posetom. Značajnijeg učinka bili su susreti ostvareni prilikom poseta Jugoslaviji potpredsednika Republike Indije S. Radhakrishnana, ministra poljoprivrede Deshmuka, sekretara indijskog parlamenta Kaula i putovanja u Indiju M. Đilasa i A. Beblera.¹³

Značajan deo indijskih uticajnih političara sa nevericom je prihvatao da je Jugoslavija stvarno nezavisna zemlja. Doživljavali su je, sve do 1948, kao satelita SSSR-a, a posle toga kao zemlju pod uticajem SAD i uključenu u „zapadni blok». Bili su ubeđeni da mala evropska zemlja teško može biti nezavisna, da primanje ekonomske i vojne pomoći Zapada nedvosmisleno znači tuđi uticaj i podređivanje sopstvenih interesa, da sukob sa SSSR-om nije grčevita borba za opstanak već deo „opšte antisovjetske akcije“. Politički analitičari su uočavali da je sukob sa Informacionim biroom izazvao sumnju prema Jugoslaviji, njenim namerama, političkoj delatnosti, „socijalističkoj misli“ koju ona širi. Uočavano je da se političkoj literaturi iz Jugoslavije ili pristupa sa preteranim oprezom i nepoverenjem ili se nekritički odbacuje u celini. U činjenici da se Indija bezrezervno suprotstavljala MEDO paktu nalažen je odgovor na pitanje zbog čega je u Nju Delhiju sa skepsom, a često i osudom, gledano na pristupanje Jugoslavije odbrambenom regionalnom paktu kakav je Balkanski savez.¹⁴

Trgovinski sporazum Indije i Jugoslavije, zaključen 29. decembra 1948, otvarao je mogućnost ekonomske saradnje, ali je ona, u svim narednim godinama, bila neznatna i mnogo manja od planirane. Prema dostupnim podacima, realizacija trgovinskog sporazuma nije davala očekivane rezultate pa se jugoslovenski izvoz svodio na oko 15% a uvoz iz Indije na oko 9% ionako male očekivane vrednosti sporazuma.¹⁵ Ubeđenje da je Indija značajno tržište sučeljavalo se sa činjenicom da zbog udaljenosti na tom tržištu jugoslovenska trgovina nije imala tradiciju niti organizovan nastup, da je Indija predstavljala nepoznanicu za jugoslovenska preduzeća, da je specifičan način trgovanja – sa Velikom Britanijom kao povlašćenim partnerom – dodatno otežavao nastup jugoslovenske privrede, da su indijski kupci sa nepoverenjem gledali na mogućnosti jugoslo-

¹³ A. J. B. Tita, KPR, I-2/4-1, Elaborat „Indija“ iz novembra 1954, 240–248.

¹⁴ A. J. B. Tita, KPR, I-2/4-1, p. 251–252.

¹⁵ A. J. B. Tita, KPR, I-2/4-1, p. 253. Na fiksiranim listama Trgovinskog ugovora glavni izvozni artikli iz Jugoslavije bili su: kukuruz, kalcijum karbid, meka građa, cement, sanduci za čaj, drvene izrađevine, novinska hartija i drugo u ukupnoj vrednosti od 2.750.000 funti. Na listi uvoznih artikala prednjačili su proizvodi od jute, uljarice, ricinusovo ulje, lanovo ulje, pamuk, pamučni tekstil i drugo u vrednosti od 2.359.000 funti. Prilikom neuspelih pregovora oko novog trgovinskog ugovora, vođenih u jesen 1950, indijska vlada se naročito zanimala za jugoslovenske visokokonjunkturke artikle poput bakra, olova, roto papira, kaustične sode, kukuruza, Novi trgovinski ugovor dve zemlje potpisan je tek 24. jula 1953.

venske privrede i kvalitet njenih proizvoda, da je državna administracija protežirala britansku, američku ili nemačku robu.¹⁶

Odsustvo interesovanja indijske strane za najkrupnija jugoslovenska spoljnopolićka pitanja, poput opasnosti od agresije SSSR-a ili rešavanja tršćanskog pitanja, bilo je vidno. Na drugoj strani Jugoslavija je bezrezervno pružila podršku Indiji u njenom antikolonijalizmu i nastojanjima da bude okonćana segregacija u Južnoafrićkoj Uniji. Jugoslovenske diplomate su uoćavale da su mećudržavne posete podstakle veće interesovanje indijskih polićkara za Jugoslaviju i to „prvenstveno za njena iskustva iz unutrašnje izgradnje, a manje za mogućnost pojaćavanja saradnje na mećunarodnom planu“. Po njihovom mišljenju u geografskoj udaljenosti, nerazvijenosti polićkih i ekonomskih veza, nepoznavanju jugoslovenske spoljne polićke, neefikasnosti jugoslovenske propagande trebalo je traćiti deo razloga za veoma nizak stepen indijskih „spoljnopolićkih interesovanja“ za Jugoslaviju. Drugi deo razloga za nedovoljnu afirmaciju Jugoslavije u Aziji Beograd je video u polićici velikih sila, kako Sovjetskog Saveza tako i Velike Britanije i SAD, uvek motivisanih da spreće polićčku, ekonomsku, a posebno ideološku afirmaciju Jugoslavije u tom delu sveta.¹⁷

Prelom u jugoslovensko-indijskim polićkim odnosima nastupio je tokom 1954. godine. Poseta Jugoslaviji gće Virćaja Lakšmi Pandit, sestre Dž. Nehrua, bila je u funkciji sagledavanja spoljnopolićke orijentacije, analize iskustava unutrašnje izgradnje, prikupljanja informacija na kojima bi bila fundirana „nova politika prema Jugoslaviji“. U razgovorima sa jugoslovenskim diplomatama uoćeno je da Indija i Jugoslavija imaju veoma slićne „ocene svetske situacije“, ali da iz njih proizlaze „razlićite spoljne polićke“. Tom prilikom je prvi put sa indijske strane uoćeno da bi „mećusobno razumevanje“ Indije i Jugoslavije neposredno vodilo „mobilizaciji miroljubivih snaga u svetu“. Razmena informacija i procena o kretanjima u svetskoj polićici, sa posebnim osvrtom na Kinu, SSSR, Aziju i Balkan, razotkrila je gotovo identićnost pogleda obe strane i svakako uticala na formiranje novog indijskog stava prema Jugoslaviji. Ubećenje da Jugoslavija predstavlja jednu od ključnih zemalja u Evropi, za koju se generalno Indija malo interesovala, bilo je u osnovi poziva za posetu Indiji koji je, zvanićno, gospoća Pandit uputila Josipu Brozu Titu 28. juna 1954. godine.¹⁸

¹⁶ A. J. B. Tita, KPR, I-2/4-1, p. 253-255.

Robna razmena sa Indijom kretala se, tih godina, u hiljadama dinara, na sledeći naćin:

Godina	1949	1950	1951	1952	1953	I pol. 1954
Izvoz u Indiju	50.082	9.371	14.310	31.537	50.318	23.836
Uvoz iz Indije	36.087	19.366	42.430	96.866	58.231	6.274

¹⁷ A. J. B. Tita, KPR, I-2/4-1, p. 248-250.

¹⁸ A. J. B. Tita, KPR, I-3-a/ 38-3, Razgovori gće Pandit sa Alešom Beblerom (21-22. jun 1954), Koćom Popovićem (23. jun 1954) i Josipom Brozom Titom (24. jun 1954).

Razloge za promenu indijskog stava prema Jugoslaviji politički analitičari su nalazili i u promeni međunarodnog položaja Indije, povećanju opšte za-tegnutosti u svetu i pojačanom prisustvu SAD u jugoistočnoj Aziji. Po njihovom mišljenju, u pokušaju afirmisanja politike „odbrane svetskog mira“ i su-protstavljanja „američkom nadiranju“, Indiji je bila potrebna podrška. Jugo-slaviju su, među evropskim zemljama, prema informacijama kojima je Beo-grad raspolagao, indijski političari videli kao moralno i politički najdosledni-ju, najkvalifikovaniju i najprivlačniju. Te utiske Nehruu je, uz ostalo, prosle- dila i gđa Pandit. Njeni su izveštaji, po svemu sudeći, definitivno raspršili deo indijskih sumnji „u spoljnopoličku nezavisnost“ Jugoslavije. Kako Indi- ja u svojoj spoljnoj politici nije imala ideoloških predrasuda, kako se suprot- stavljala pozivima za vođenje „krstaških“ antikomunističkih ratova i kako se zalagala za „koegzistenciju“ država sveta bez obzira na različite društvene si- steme, Jugoslavija je promenu njene spoljne politike prihvatila sa zadovolj- stvom. Beograd je posebno bio ponosan na činjenicu da indijske političare in- teresuju ekonomska i unutrašnja politička rešenja primenjena u jugosloven- skoj praksi. Po nekim procenama, prema publicitetu u indijskoj štampi Jugo- slavija je 1954. godine postala „prva evropska zemlja, izuzimajući velike si- le“.¹⁹

Povećano interesovanje za Jugoslaviju počelo se osećati i u izjavama indij- skih rukovodilaca, težnji za razmenom iskustava na privrednom i političkom polju, nastojanjima za uspostavljanjem prisnijih i „jačih“ političkih i diplomat- skih veza. Najviši izraz interesovanja za Jugoslaviju bio je poziv indijske vlade da Josip Broz Tito poseti Indiju.

*

Krajem septembra 1953. jugoslovenska ambasada u Rangunu javila je o želji predsednika vlade U Nua da Josip Broz Tito poseti Burmu. Upućena „že- lja“ nije dugo mogla ostati tajna. Već nekoliko dana kasnije, posredstvom agencije AFP, u štampi se počelo kalkulisati o Titovoj poseti Burmi i Indiji. Poziv iz Ranguna prihvaćen je u Beogradu sa zadovoljstvom, ali je ubrzo od- govoreno da ta poseta „može doći u obzir krajem 1955. godine“. Do promene kalendara putovanja u Burmu došlo je sredinom avgusta 1954, neposredno po- sle posete Jugoslaviji gđe Pandit i zvaničnog poziva Titu da poseti Indiju „pre ili posle svoje posete Burmi“. Poziv je bio propraćen sugestijom indijske strane da Tito, osim Indije i Burme, tom prilikom poseti i Sijam, Cejlon, Pakistan i eventualno Indoneziju. Temeljnija analiza političkog stanja u tim zemljama, njihove spoljnopoličke orijentacije, nivoa diplomatskih odnosa sa Jugoslavi- jom odložila je taj ambiciozni projekt za neko drugo vreme, ali je ostalo inten- zivnije zanimanje jugoslovenske diplomatije za sva dešavanja u naznačenom

¹⁹ A. J. B. Tita, KPR, I-2/4-1, 240-241 i 249-250.

regionu.²⁰ Sugestija indijske strane bila je da se poseta organizuje u zimskim mesecima početkom ili krajem 1955. godine. Premijer Nehru je u razgovoru sa ambasadorom dr Nikolišem napomenuo da je Indija „najveća zemlja“ i da trajanje posete i njen program zavise od želja maršala Tita.²¹ Poziv je, od prvog trenutka, prihvaćen kao velika spoljnopolićka šansa. Stigao je upravo u trenutku kada je iz Beograda put Moskve, posle dugog čekanja i premišljanja, krenuo jugoslovenski odgovor na prvo Hruščovljevo pismo koje je nudilo normalizaciju odnosa. Odluka da se na put u Aziju krene „još ove zime“ (1954/55) bila je, otuda, najdirektnije uslovljena spoljnopolićkim okolnostima u kojima se Jugoslavija našla otvaranjem procesa pomirenja sa SSSR-om, zaoštavanjem „tršćanske krize“, „zahlađivanjem“ odnosa sa Zapadom. Put u daleke zemlje Azije značio je i svojevrsno „kupovanje vremena“ dok se situacija „ne izbi- stri“, budućnost sa većom izvesnošću sagleda a suviše brz poces pomirenja ne uspori i umiri. Otuda ni izbor broda „Galeb“, kao sredstva kojim će se putovati, nije bio slučajan. Termini Titove posete, shodno ustaljenoj praksi, držani su „u strogoj tajnosti“.

*

Burma, a posebno Indija pripadale su krugu država koje su od ranije imale osmišljenu i politički uobićenu doktrinu koegzistencije. Otuda je Titova poseta tim zemljama bila preloman događaj u procesu uobličavanja jugoslovenske spoljnopolićke strategije na jednoj i početnog definisanja okvira budućeg delovanja vanblokovskih i „neangažovanih“ država, na drugoj strani.²²

Propaganda i očekivanja

Put u Indiju i Burmu bio je propagandno dobro pripremljen. Pri Odeljenju za štampu i informacije Ministarstva za inostrane poslove bila je formirana posebna komisija zadužena za realizaciju propagandnih aktivnosti. U funkciji što veće popularizacije posete svim diplomatskim predstavništvima Jugoslavije data su uputstva i zatražene sugestije i predlozi. Na sastancima kod Josipa Broza odlučeno je da se cela poseta „iskoristi u smislu manifestacije naše zajednićke politike“. U tom kontekstu ugovoreni su intervjui Josipa Broza Tita i Koće Po-

²⁰ A. J. B. Tita, KPR I-2/4, Zabeleška o eventualnoj poseti Maršala Tita Burmi i Indiji od 30. oktobra 1953; Pitanje posete druga Predsednika Indiji i drugim zemljama Jugoistoćne Azije, 16. avgust 1954; Šifrovani telegram ambasadi FNRJ u New Delhi-ju od 19. avgusta 1954; Šifrovani telegram ambasadi FNRJ u Rangun od 19. avgusta 1954; Poseta druga Predsednika Indiji, Burmi i drugim azijskim zemljama, 24. avgust 1954.

²¹ A. J. B. Tita, KPR I-2/4-1, Zabeleška o razgovoru ambasadora Nikoliša sa predsednikom indijske Vlade g. Dž. Nehruom od 24. avgusta 1954.

²² D. Bogetić, *Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954-1955. i oblikovanje jugoslovenske politike nesvrstanošći*, Istorija 20. veka, 2, 2001, 65-73.

povića novinskim agencijama Indije, Burme i zapadnih zemalja. Za diplomatska predstavništva u inostranstvu sačinjena je dokumentacija o odnosima Jugoslavije sa Indijom i Burmom, sa posebnim akcentom na zajedničkim nastupima i izjavama u OUN i drugim međunarodnim organizacijama. Preduzete su mere da se na hindu jezik prevede knjiga *Tito speaks*, na burmanski jezik skraćeno izdanje Dedijerove biografije Josipa Broza Tita i knjiga burmanskog novinara U Aung Theina o Jugoslaviji, na engleski jezik izvodi iz Titovih govora i članka i publikacija o Jugoslovenskoj armiji. Sa posebnom pažnjom odabrani su pisci i teme tekstova koje je trebalo prevesti i objaviti u indijskoj i burmanskoj štampi.²³ Pripremljeno je 15 radio emisija na engleskom jeziku namenjenih državnim radio-stanicama Indije i Burme. Avala-film je pripremila film o Jugoslaviji, Filmske novosti sedam žurnalskih storija, JNA je uputila izložbu i osam dokumentarnih filmova, iz Nemačke su poslali posebni kolor-filmovi o prirodnim lepotama Jugoslavije. Put Indije i Burme poslate su i četiri pokretne izložbe o Jugoslaviji, setovi fotografija (750 u Indiju i 550 u Burmu) i dijazolitiva iz života J. B. Tita, više kompleta gramofonskih ploča sa narodnom i zabavnom muzikom. Jugoslovenska diplomatska predstavništva i informativni centri u Njujorku i Londonu poslali su u Indiju i Burmu sedam filmova, 15 film-stripova o Jugoslaviji, mnoštvo knjiga, brošura i publikacija čija je tema Jugoslavija. Jugoslovenska informativna agencija u Parizu obezbedila je plasiranje tekstova jugoslovenskih političara u francuskoj štampi. Uporedo sa celom propagandnom akcijom u Indiji i Burmi povedena je kampanja na popularisanju tih zemalja kod građana Jugoslavije. Tih dana izdate su zbirke govora burmanskih rukovodilaca, popularisano književno delo predsednika vlade Burme U Nua, objavljavani članci indijskih i burmanskih državnika, preko poslanstva u Rimu nabavljani indijski dokumentarni filmovi, emitovani pregledi štampe koja je pratila put J. B. Tita i beležene reakcije stranih informativnih agencija.²⁴ Mnogi elementi propagandne akcije sadržali su atribut i simbole koji imaju značajno mesto u kultu satkanom oko ličnosti Josipa Broza.

*

Medijski analitičari su uočavali da inostrana štampa o poseti Josipa Broza Tita Indiji i Burmi ne piše sa velikim interesovanjem. Burmanska štampa je veličala Tita kao „vođu svetskih masa“ i političara koji radi na stišavanju

²³ A. J. B. Tita, KPR I-2/4-1, Izveštaj o radu na pripremama propagandnih akcija povodom puta Predsednika Republike u Indiju i Burmu; A. J. B. Tita, KPR I-2/4, Telegram upućen Veljku Mićunoviću 26. oktobra 1954.

Edvard Kardelj je pisao o savremenoj Jugoslaviji, Moša Pijade o državnom uređenju FNRJ, Koča Popović o principima jugoslovenske spoljne politike, Rodoljub Čolaković o rešenju nacionalnog pitanja u Jugoslaviji, Milentije Popović o privrednoj politici FNRJ, Aleš Bebler o političkoj saradnji Indije i FNRJ, Otmar Krajačić o stvaranju i razvoju JNA, Jože Vilfan o političkoj saradnji Burme i Jugoslavije i drugo.

²⁴ A. J. B. Tita, KPR I-2/4, Izveštaj o radu na pripremi propagandnih akcija povodom puta Predsednika Republike u Indiju i Burmu.

„svetske zategnutosti“. Posebno su isticana očekivanja da će njegova poseta doprineti jačanju „prijateljskih i bratskih veza“ Burme i Jugoslavije i stvoriti osnove „za nove odnose Evropejaca i Azijata“. Deo listova naklonjen SSSR-u predstavljao je Jugoslaviju kao „buržoasko-kapitalističku zemlju“, Titovu politiku definisao kao „kapitalističko-nacionalističku“, konstatovao da se u Burmi „već neko vreme oseća uticaj Titove politike“ i za to krivio burmanske socijaliste. Bilo je i listova koji su senzacionalistički pisali o postojanju jake prosovjetske opozicije u CK SKJ. Kominformovski listovi u Indiji u početku su prećutkiivali informaciju o Titovoj poseti, a kasnije ga označavali „fašističkim diktatorom“ koji se prodaje za američke dolare. Deo njihove kampanje bila je oštra kritika spoljne politike Nehruove vlade. Konzervativna štampa na engleskom jeziku svodila je predstojeću posetu u skućene okvire „običnih kurtoaznih poseta“. Vodeći delhijski listovi, poput *Hindustan Timesa*, predstavljali su Tita kao političara koji je „uvek na najistaknutijem mestu evropskih događaja“. *Dejli Prater* ga je označavao „simbolom otpora protiv svakog ropstva“. Deo listova je pozdravljao posetu smatrajući da se njome produbljuje saradnja dve zemlje i unosi „svežina“ u odnose Evrope i Azije. Posebno je naglašavano da Jugoslavija i Indija ne teže stvaranju blokova već zagovaraju «usmeravanje snaga» neangažovanih zemalja „jednom cilju“. U krugovima bliskim vladi, diplomatiji i novinskim agencijama, kako je izveštavao jugoslovenski ambasador iz Nju Delhija Crnobrnja, smatralo se da će susret Tita i Nehrua doprineti dodatnom uobličavanju principa spoljne politike (tzv. pet principa koje je nudila preambula o Tibetu) i formiranju šire „baze“ koja bi u većoj meri „doprinela koegzistenciji i aktiviziranju odnosa u antiagresivnom pravcu“. Ti, inače uvek dobro obavešteni krugovi bili su ubeđeni da će za Nehrua, i posle razgovora, prioritet ostati „područje Azije“. Engleska štampa je pisala da se poseti Josipa Broza Tita ne pridaje veći značaj i da ona ima „čisto kurtoazni karakter“. Pojedini listovi, poput *Manchester Guardian*a, smatrali su da Titovo putovanje treba posmatrati kao „izraz skepticizma prema evropskom savezu“ i politici koja se vodi u Evropi. B.B.C. je upozoravao Nehrua i Tita da bi bez „zapadnih demokratija i njihove odlučne politike“ stremljenja nezavisnih država kakve su Indija i Jugoslavija „bila bezuspešna“. Američka štampa ukratko je registrovala predstojeću posetu, ali je bilo i listova koji su isticali da je ona posledica „velikog uticaja“ koji Jugoslavija ima u Aziji i posledica činjenice da je „jugoslovenski eksperimenat sve privlačniji za azijske zemlje“. Italijanska štampa je bila pod uticajem komentara agencije ANSA da „Titova poseta predstavlja u prvom redu ambiciozni plan Beograda da oživi pokret treće međunarodne sile, koja bi se uvukla od Sredozemlja do Pacifika između napora Zapada za ostvarenjem jednog antikomunističkog odbrambenog sistema i ekspanzionizma sovjetskih zemalja“.

Bilo je i listova koji su uočavali Titovu megalomaniju, orijentaciju ka zemljama koje se nalaze „na polovini puta između komunizma i antikomunizma“, nastojanje da „stvari treću silu i pojača svoj prestiž“. Austrijska štampa je putovanje u Indiju i Burmu tumačila Titovim nastojanjem da mobiliše „narode dobre volje u borbi za održanje i jačanje trajnog mira“. Samog Broza prikazivala je kao idealistu, čoveka sa „maslinovom grančicom mira“ koji prkosi svetu ispunjenom ideološkim frontovima i atomskim blokovima. Štampa u Francuskoj, Nemačkoj, Turskoj predstojeću posetu je registrovala objavljivanjem kratkih agencijskih vesti. Štampa i radio u istočno-evropskim zemljama nisu registrovali predstojeću posetu.²⁵

Mimo pisanja štampe novi jugoslovenski spoljnopolitički kurs nije na Zapadu prihvaćen sa oduševljenjem. Naslućujući da se između Jugoslavije i SSSR-a nešto događa Zapad je u odluci Tita da poseti Indiju i Burmu video siguran znak da se on vraća u tabor istočnoevropskih zemalja. Činjenica da je Jugoslavija svoju spoljnopolitičku orijentaciju sve učestalije definisala kao politiku „miroljubive aktivne koegzistencije“, da se ista orijentacija (pa i termin) počela propagirati u okviru „mirovne ofanzive“ Moskve, da je svojevrzne oblike „neutralizma“ afirmisao i Nju Delhi u Aziji, nagonila je zapadne analitičare da sve to, pa i Titov put u Indiju i Burmu, posmatraju kao deo „iste strategije“ istiskivanja zapadnih vojnih blokova iz Evrope, Azije i Afrike.²⁶ Diplomatskim putem SAD su, neposredno pred put u Indiju i Burmu, dostavile Titu Ed-memoar o situaciju u Aziji, nastojeći da na taj način, posredno, utiču na njegove poglede i stavove. U tom aktu politika Kine i SSSR-a označena je glavnim uzročnikom nestabilnosti u Aziji. Istaknuta je spremnost tih država da u Aziji vojno intervenišu i uspostave svoju kontrolu. Svoje spoljnopolitičke namere u tom delu sveta SAD su prikazivale kao težnju da se pruži pomoć državnim vodstvima slobodne Azije u njihovim nastojanjima da odgovore „potrebama i aspiracijama svojih naroda“. Posebno je istaknuto da su na istovetan način SAD reagovala u trenucima kada je SSSR ugrozio nacionalnu bezbednost Jugoslavije.²⁷ Još manje dobre volje za Titovo putovanje u Aziju iskazivale su stare kolonijalne sile Velika Britanija i Francuska.

Svojevrсни pritisci na Tita nastavljani su i tokom njegovog putovanja. U tom kontekstu predstavnici SAD i NATO izražavali su nadu da će jugoslovenski predsednik „povoljno uticati na Indijce i Burmance u pogledu njihovog odnosa prema SSSR“. Ambasador SAD u Turskoj smatrao je da Titova poseta Indiji ima cilj „stvaranje trećeg bloka“ i sugerisao turskim političarima da će se

²⁵ A. J. B. Tita, KPR 1-2/4, Pregled pisanja inostrane štampe povodom predstojeće posete Predsednika Republike Indiji i Burmi od 15. septembra 1954. do 20. oktobra 1954. i od 20. oktobra 1954. do 20. novembra 1954.

²⁶ D. Bogetić, *n.d.*, 70-71.

²⁷ Isto, 71.

to negativno odraziti na „Balkanski pakt“.²⁸ Uporedo sa navedenom diplomatskom akcijom poseban zadatak („zadatak 306“) poveren je američkim agencijama i sekcijama obaveštajnih službi. One su zadužene da „prate reagovanja i reperkusije“ koje poseta ima na partije levice, kako „kominformističke“ tako i nezavisne. Morale su da registruju svaku reakciju, komentar, signal koju poseta izaziva u Kini. Bile su dužne da proslede sve reakcije u zemljama uključenim u SEATO pakt. Sa posebnom pažnjom morale su da beleže sve što se dešava u sferi promena ekonomskih odnosa. Jedan od glavnih zadataka bio je i praćenje svih komentara koje daju strani diplomati.²⁹

Poseta

Susret sa brodovima indijske mornarice na 20 milja od bombajske luke, svečani pomorski ceremonijal, „pozdrav specijalne formacije indijskih vazdušnih snaga koje su nadletele „Galeb“ označili su, u četvrtak 16. decembra, 1954. početak posete Josipa Broza Tita Indiji. Do 3. januara 1955, kada je „Galeb“ isplovio iz Kalkute, Tito je posetio 14 indijskih gradova, proputovao vozom i automobilom dobar deo teritorije te velike zemlje, upoznao običaje, tradiciju i kulturu njenih naroda, obilazio džamije i hramove, divio se kulturnim spomenicima, posetio više fabrika, bolnica, instituta, laboratorija, univerziteta, kasarni, poklonio se senima Gandija, prisustvovao tradicionalnom lovu na tigra i utakmici igre „polo“. Njegovi dani bili su ispunjeni brojnim susretima i razgovorima. Primaio je raporte oficira, ispijao čaj sa indijskim zvaničnicima, prisustvovao večerama, prijemima i banketima koje su u njegovu čast priređivali guverneri indijskih provincija, bio u društvu maharadža, razmenjivao misli sa ministrima, suretao se sa predstavnicima političkih partija, provodio sutone u intimnim razgovorima sa Nehruom i ostalim indijskim državniciima.³⁰

Tito je, nesumnjivo, bio u prilici da se na najdirektniji način, iz desetina izvora, upozna sa politikom Indije, zemlje koja je principe svoje spoljnopolitičke doktrine počela da teorijski oblikuje i proverava u praksi mnogo pre proglašenja nacionalne nezavisnosti. Indijski političari, opet, smatrali su nužnim da saslušaju ideje svoga gosta i iskustvom jedne evropske zemlje nadograde svoje spoljnopolitičke nastupe. Tim pre što je Josip Broz Tito, ne slučajno, bio prvi evropski državnik koji je dobio poziv i posetio Indiju posle sticanja nezavisnosti.

²⁸ A. J. B. Tita, KPR I-2/4, Telegrami A. Beblera i V. Mićunovića upućeni K. Popoviću od 8. do 11. decembra 1954.

²⁹ A. J. B. Tita, KPR I-2/4, Telegram zamenika ministra inostranih poslova V. Mićunovića od 8. decembra 1954.

³⁰ A. J. B. Tita, KPR I-2/4-1, Plan putovanja; Program boravka druga Predsednika u Indiji.

Tito je znao da je osnovne stavove o spoljnopolitičkim pitanjima, neposredno posle Prvog svetskog rata, formulisao indijski Kongres, najstariji antikolonijalni pokret u Aziji. Bio je upoznat sa osnovnim sadržajima Rezolucije iz 1920. godine i izraženom željom Indije da razvija prijateljske odnose „sa svim narodima, a naročito susednim“. Imao je na umu da je, oslanjajući se na tradicije nenasilnog otpora, koje su dosledno primenjivane u borbi za nacionalno oslobođenje, Kongres 1927. izglasao novu Rezoluciju kojom je osudio rat kao sredstvo za rešavanje međunarodnih sporova. Razumeo je da narod Indije u Velikoj Britaniji i Francuskoj i dalje vidi kolonijalne gospodare, a u Sovjetskom Savezu nadu čitavog čovečanstva. Tom činjenicom objašnjavao je izvesnu uzdržanost prema Jugoslaviji i njenom sukobu sa SSSR-om i zemljama socijalističkog lagersa. Iz materijala koji su za njega posebno pripremani saznao je da se, početkom 30-ih godina, Kongres založio za očuvanje celovitosti Indije i podigao glas protiv ideja o stvaranju posebnih država na bazi verske pripadnosti. Iz niza političkih poteza znao je da je približavanje ratne opasnosti dodatno uticalo na interesovanja indijskog Kongresa za međunarodna pitanja. Bili su mu bliski reakcija Izvršnog komiteta Kongresa koji je 1936. osudio politiku nemešanja i apel Nehrua upućen indijskom narodu da pomogne napore republikanske Španije. Još jedan razlog više za saradnju nalazio je u jasnoj antiratnoj i antifašističkoj „političkoj liniji“ koju je zastupao Kongres i činjenici da je osuda Minhenskog sporazuma i japanskog napada na Kinu uobličena septembra 1939. godine, u trenutku kada je otpočeo Drugi svetski rat, u politiku suprotstavljanja svakom kolonijalizmu i svakoj agresiji. Tito je bio svestan da je tek proglašenjem nezavisnosti Indija stekla sve uslove „da stupi na pozornicu međunarodnog zbivanja kao samostalna država, kao poseban faktor“. Politički analitičari su sugerisali, a sama politička praksa Indije potvrđivala da je ona u svoj spoljnopolitički nastup unela „mnoga shvatanja, iskustva pa i metode“ nasleđene iz dotadašnje opšte političke orijentacije i aktivnosti Kongresa. To, više puta preispitano političko iskustvo najdirektnije je uticalo da se, počev od 1947, kada je stekla nezavisnost, indijska diplomatija dobro snalazi u svetu u kome je „grupisanje država na suprotnim polovima“ postajalo vidljivo a hladni rat dosezao ozbiljne razmere. Njena spoljna politika bila je naprosto natopljena tradicijom oslobodilačke borbe i zalaganjima za mir, posebno na granicama. Na unutrašnjem planu postojala je dovoljna stabilnost režima koja je omogućavala početnu političku i ekonomsku konsolidaciju i sprečavala razorno dejstvo „centrifugalnih tendencija“ koje su pretile da zemlju razore iznutra.³¹

Principi indijske spoljne politike definitivno su uobličeni na 55. zasedanju Kongresa, održanom 19. decembra 1948. u Džajpuru. Tom prilikom podneta je Rezolucija o spoljnoj politici koja je posebno insistirala na: 1. učvršćivanju mira u svetu; 2. slobodi svih naroda; 3. rasnoj jednakosti; 4. likvidaciji imperijali-

³¹ A. J., Tita, KPR I-2/4-1, Elaborat „Indija“ iz novembra 1954, 183-87.

zna i kolonijalizma. U pitanju nisu bili apstraktni principi već politika u čijoj se suštini nalazila „filozofija i kultura drevne civilizacije kojoj je ova država pripadala“. Rezolucija je ukazivala na posebnu zainteresovanost Indije za „slobodu naroda Azije i Afrike“; insistirala je na potpunom prihvatanju principa OUN; zahtevala promenu Indije i Komonvelta u skladu sa potpunom nezavisnošću zemlje; isticala kao stalni cilj „razvijanje prijateljskih odnosa sa svim narodima sveta“ i uzdržanost prema svima koji grupisanjem u blokove „dovode u opasnost svetski mir“. Navedeni principi iskušavani su u spoljnopolitičkoj praksi i dodatno „razvijeni“ u brojnim političkim nastupima premijera Dž. Nehrua.³²

Indija je neskriveno težila da izvojuje mesto u redu velikih sila. U tom kontekstu sebe je predstavljala kao najznačajnijeg zagovornika likvidacije ostataka kolonijalizma i borca protiv svakog pokušaja uspostavljanja „starog stanja“ u „novom obliku“. Sa dužnom pažnjom Indija je nastojala da održi parlamentarni sistem, a posebnu energiju je ulagala u oživotvorenje ideje o zbliženju država Azije. Posle boravka u Kini Nehru je iskazivao neskrivenu fascinaciju velikim političkim i radničkim entuzijazmom koji je video i otuda je bio zagovornik saradnje sa tom velikom zemljom. Indijski političari su gajili nadu da će jednoga dana izvršiti „reunifikaciju“ čitavog potkontinenta, vratiti Pakistan pod ingerencije indijske države, anulirati nametnutu praksu deljenja „indijske nacije“ po kriterijumu verske pripadnosti. Mir je bio „jedini ambijent“ u kome je Indija mogla da ostvari društveno-ekonomski preobražaj i učvrsti pozicije u međunarodnim odnosima. Borba za mir, kao jedna od „najizrazitijih i najvidljivijih komponenata“ indijske politike, otuda nije bila samo cilj diplomatske akcije već i preduslov opstanka Indije. Podjednako kao i druge države Azije Indija se konfrontirala na najosnovnijim pitanjima „održanja gole egzistencije“. Razvoj i modernizacija nacionalne privrede zasnivali su se samo sa oko 15% na domaćim izvorima. Time je njena spoljna politika, mimo izloženih principa, zavisna od stabilizacije ekonomskih pitanja, često morala da bude „neodređena i ispitivačka“.³³ Sa takvim saznanjima, dobro pripremljen, ubeđen da principi ne mogu uvek da se identifikuju „sa opštim karakterom indijske spoljne politike“, Tito je krenuo na dugi put koji ga je od Rijeke, preko Sueca i Adena, vodio ka Bombaju.

Susreti i razgovori

Tokom boravka u Indiji Josip Broz Tito je imao više susreta sa Džavaharlal Nehruom. Razgovori su posebno bili intenzivni za vreme Brozovog boravka u

³² A. J. B. Tita, KPR I-2/4-1, Elaborat „Indija“ iz novembra 1954, 187–192.

³³ A. J. B. Tita, KPR I-2/4-1, Elaborat „Indija“ iz novembra 1945.

Nju Delhiju.³⁴ Pitanja spoljne i unutrašnje politike dominirala su u razgovorima dva državnika. Sami razgovori odslikavali su konceptualne razlike i političke pozicije njihovih učesnika.

U prvim susretima razgovor se uglavnom svodio na izlaganje Josipa Broza Tita o spoljnoj politici Jugoslavije. Nehru se ograničavao na pitanja i iskazivao inicijativu samo kod tema koje su se odnosile na Aziju. U pokušaju da indijsku stranu dodatno uveri u nužnost politike „aktivne miroljubive koegzistencije“ Tito je iskazivao veliku upornost. Na drugoj strani Nehru je prednost davao ideji regionalnog povezivanja azijskih država. Pokušavajući od prvog trenutka da zadobije poverenje svoga sagovornika i tako ostvari nužnu inicijativu, Tito je Nehrua upoznao sa tajnom prepiskom ostvarenom na relaciji Moskva – Beograd i suštinom procesa zbliženja i pomirenja Jugoslavije i Sovjetskog Saveza. Tako je premijer Indije postao prvi stranac kome je ta „poverljiva informacija“ poverena. To svakako nije bilo slučajno ako se zna da je Indija, u tom trenutku, imala veoma bliske odnose sa SSSR-om i da je, kao i druge novooslobođene zemlje, opasnost po svoju nezavisnost videla samo u bivšim kolonijalnim državama i SAD. U Titovom izlaganju posebno je istaknuto da su Sovjeti posredno «priznali grešku...u formi optuživanja Beri-je», da je Jugoslavija spremna na sve oblike saradnje sa SSSR-om pod uslovom „da se ne upliću u naše unutrašnje odnose“, da politička ni ekonomska saradnja ne znače „vraćanje na stanje pre 1948“. Te činjenice bile su u funkciji afirmisanja politike „koegzistencije“ sa svim državama sveta i „distance“ prema oba sukobljena vojno-politička tabora.³⁵

Znajući za indijsku uzdržanost prema vojnim savezima Tito je sa potrebnom preciznošću definisao jugoslovensku poziciju u Balkanskom paktu. Pristupanje savezu sa Grčkom i Turskom označio je potrebom „probijanja blokade i izolacije“ na jednoj i stišavanja napetosti na Balkanu, na drugoj strani. Naglasio je nastojanja jugoslovenske strane da u okviru pakta ekonomska i politička saradnja dobiju prvenstvo i tako, posredno, potisnu njegove vojne sadržaje. Tito je posebno naglašavao da i sovjetska strana zna da Jugoslavija nikada neće dozvoliti da Balkanski pakt postane „oruđe agresije“. U tom kontekstu je napomenuo da Italija neće postati članica pakta, jer bi on tada izgubio regionalan karakter i postao direktno vezan sa Atlantskim paktom. Na Nehruovu primedbu da je i Turska član Atlantskog pakta Tito je tu zemlju okarakterisao kao „pomalo prepotentnu“

³⁴ U dokumentaciji koja se danas čuva u Arhivu J. B. Tita sačuvane su zabeleške samo sa nekih razgovora. Programom posete bilo je predviđeno da se dva državnika sretnu 17. decembra u 16 h prilikom svečanog dočeka u Nju Delhiju, u 19 h prilikom posete predsednika indijske vlade J. B. Titu i u 20.30 h na „intimnoj“ večeri u Nehruovoj rezidenciji. Zabeleške o razgovorima vođenim prvog dana boravka Tita u indijskoj prestonici ne postoje u dokumentaciji Kabineta predsednika Republike.

³⁵ A. J. B. Tita, KPR I-2/4-1, Zabeleška o razgovoru J. B. Tita i J. Nehrua od 18. decembra 1954. u 12 h u rezidenciji predsednika indijske Vlade.

državu koja nastoji „da postane centar okupljanja...u njenom delu sveta“. U tom kontekstu je, suprotno mišljenju Nehrua, prezentovao stav Ankare da pakt Turske i Pakistana nije uperen protiv Indije.³⁶ Ocenjujući prilike u Evropi Tito je posebno elaborirao „pitanje Nemačke“, ukazao na potrebu sprečavanja obnove militarizacije, skorog „ublažavanja“ francusko-nemačkih odnosa i neminovnosti skorih razgovora Zapada i Sovjetskog Saveza. „Smelo rešenje Tršćanskog pitanja, smela politika u odnosu na Grčku i Tursku, normalizacija odnosa sa Istokom“ bili su elementi koje je Tito posebno istakao kao doprinos Jugoslavije stabilizaciji Evrope. Jedna od tema razgovora, koju je Nehru „otvorio“ i gde je iskazao veću inicijativu, bila je Kina. Tito je iz prve ruke upoznat sa stavovima Ču En Laja o spremnosti Kine „na odnose sa Jugoslavijom“. Prihvatajući kinesku inicijativu Tito je još jednom demonstrirao privrženost politici „koegzistencije“. Stavljanje u vezu problema unutrašnjeg razvitka Kine i njene nezainteresovanosti za rat bilo je u kontekstu ukazivanja na „privremeno stanje“ koje velike sile, u novoj istorijskoj situaciji, mogu lako napustiti.³⁷

Elaborirajući indijske poglede na spoljnu politiku Nehru je posebno istakao činjenicu da Indija „nema nikakav politički i vojni savez“. Vezanost sa Komonveltom (Commonwealth) definisao je kao „odnos posebne vrste“, kao „faktički odnos“ koji Indiji otvara „mogućnost uticaja“ na spoljnopolitičkom planu i donosi konkretne ekonomske koristi. Odnose sa Burmom, Indonezijom i arapskim svetom ocenjivao je kao dobre. Nehru je posebno isticao saradnju sa Kinom napominjući da „priznanje razlika u sistemima“ doprinosi dobrim odnosima. Sa posebnim optimizmom govorio je o političkim i ekonomskim odnosima sa SSSR-om. Za razliku od Tita, koji je sumnjao „u iskrenost“ Kineza i verovao u koordiniranu saradnju SSSR-a i Kine po pitanju Indije, Nehru je smatrao da „inicijativa Kineza“ nije Moskvu učinila srećnom. Posebno je isticao „azijski osećaj“ koji Kina neguje i verovao da sa 2.000 milja duge granice, koju Indija ima sa Tibetom, „ne postoji nikakva opasnost agresije“. Tim pre što Indija nikada nije osporavala suverenitet Kine na Tibetu. Razgovore sa Ču En Lajem Nehru je prikazivao kao dobru priliku da se „kod Kineza probude smisao i razumevanje za posebnosti, za određenu autonomiju Tibeta“. Nehru je smatrao da Nepal, Butan i Sikhim moraju da usklade svoju politiku sa spoljnopolitičkim nastupom Indije. U njegovom ekspozeu spomenuti su problemi koje Indija ima sa Pakistanom, posebno u Kašmiru. Uzroke sukoba video je u socijalnoj pozadini nezadovoljstva „pakistanskih masa“, a ne u politici koja je težila ukidanju podela uvedenih odva-

³⁶ A. J. B. Tita, KPR I-2/4-1, Zabeleška razgovora J. B. Tita i J. Nehrua od 18. decembra 1954, u 12 h u rezidenciji predsednika indijske Vlade.

³⁷ A. J. B. Tita, KPR I-2/4-1, Zabeleška razgovora J. B. Tita i J. Nehrua od 18. decembra 1954, u 12 h u rezidenciji predsednika indijske Vlade.

janjem teritorija. Govoreći o Evropi istakao je da je Indija zainteresovana za saradnju, ali da nije spremna da se nameće.³⁸

U razgovorima koje su Josip Broz i Džavarharlal Nehru imali 20. decembra centralno mesto zauzimala je Kina. Nesumnjivo da je tu temu nametala indijska zainteresovanost za pitanja Azije. Na drugoj strani Tito je bio upoznat da se Nehru, posle posete Kini, nije kritički izražavao o toj zemlji. Znao je da je Indija savetovala Kini da u razgovorima sa Zapadom (oko sudskih procesa američkim zarobljenicima, Formoze, Koreje, položaja manjina...) „drži otvorena vrata za pregovore“ i stoga, krajnje tolerantno, zastupao je stav da diplomatija uvek mora imati „prednost“ na sukobom.³⁹ Nehrua je brinula opasnost koju je sobom nosilo nerešeno pitanje američkih i kineskih zarobljenika iz rata u Koreji, kao i čitav splet problema vezanih za status Formoze i ostrva duž kineske obale. Jednostrane osude Kine, koje su stizale iz Ujedinjenih nacija, smatrao je političkim greškama. Formalistički je gledao na suđenja američkim zarobljenicima u Kini i nije se slagao sa Titovim ocenama da su u pitanju montirani „sudski procesi“. Nehru nije komentarisao upozorenja svoga sagovornika da se treba kloniti provokacija u Aziji. Sa приметnom odsutnošću saslušao je sugestije da Indija mora odigrati važnu ulogu „u sprečavanju i otklanjanju provokacija“. Takođe, nije imao sluha za Titove sumnje u iskrenu politiku SSSR-a prema Kini, podstaknute lošim iskustvom sa Informbiroom.⁴⁰

Obraćanje članovima indijskog Parlamenta, do koga je došlo 21. decembra 1954, bila je prilika da Tito javno obrazloži osnovne postulate međunarodne politike za koju se zalagao. U svome govoru on je težnju za očuvanjem nezavisnosti i borbu za mir u svetu označio elementima koji zbližavaju politiku Indije i Jugoslavije. Posebno je istakao opredeljenje Jugoslavije da u svojoj spoljnoj politici sledi načela Povelje OUN. Iskazao je ubeđenje da ta organizacija doprinosi smanjenju zategnutosti i opasnosti od sukoba, ali i napomenuo da u njoj moraju biti zastupljene sve države sveta.

Težište izlaganja Tito je koncentrisao oko više pitanja koja je indijskim parlamentarcima trebalo da pojasne „današnju spoljnopolitičku poziciju Jugoslavije“, njeno uporno nepristajanje „bilo kakvom bloku“, „neodoljivu težnju“ za očuvanjem nezavisnosti, protivljenje podeli sveta na blokove i interesne sfere, zalaganje za „aktivnu koegzistenciju između država i naroda s različitim društvenim sistemima“, apele za „integraciju ne samo lokalnog već svjetskog karaktera“, nastojanje „da se nerazvijenim zemljama pruži svestrana pomoć za razvoj“. Spoljnu politiku Tito je definisao kao izraz

³⁸ A. J. B. Tita, KPR I-2/4-1, Zabeleška o razgovoru J. B. Tita i J. Nehrua od 18. decembra 1954. u 18 h u rezidenciji Rashtrapati Bhavana.

³⁹ A. J. B. Tita, KPR - 2/4, Telegrami Crnobrnje iz Nju Delhija od 11. i 12. decembra 1954.

⁴⁰ A. J. B. Tita, KPR I-2/4-1, Zabeleška o razgovoru J. B. Tita i Dž. Nehrua od 20. decembra 1954. u 17,30 h u rezidenciji Rashtrapati Bhavana.

„unutrašnjeg razvoja“ i „karaktera“ Jugoslavije. Na primerima iz rata, stradanja, posleratne izgradnje i odbrane zemlje afirmisao je „nezavisni duh“, težnju za mirom i miroljubivom saradnjom i osećanje „samouverenja naroda u svoje sopstvene snage“. Decidirano je napomenuo da Jugoslavija, poučena sopstvenim iskustvom, nije spremna da bude „bilo čiji privesak u spoljnoj politici“ niti da dozvoli „miješanje drugih“ u svoja unutrašnja pitanja. Sukob sa SSSR-om Tito je označio onim trenutkom posle kojeg je Jugoslavija „smelije krenula svojim sopstvenim putem“. Kada je u pitanju spoljna politika, po njegovim rečima, Jugoslavija je morala potražiti „razumevanje i podršku“ Zapada, ali pri tom nije stavljala u pitanje „principe naše nezavisnosti bilo u spoljnoj politici ili u našem unutrašnjem razvoju, jer nam dosad takvi uslovi nisu ni bili nikad ozbiljno postavljeni, niti bismo mi na njih pristali, ma i po cijenu novih, još većih teškoća i posledica od onih koje su nas zadesile 1948“. U odnosima sa drugim državama Tito je zagovarao ravnopravnost. Smatrao je da svako mešanje u „unutrašnja pitanja“ drugih „krnji i ugrožava nezavisnost“ tih zemalja, predstavlja izraz politike interesnih sfera, provocira ratne sukobe, onemogućava integraciju naroda. Na tim stavovima Tito je formulisao četiri osnovna negativna elementa koja je označio „uzročnicima svih zala zbog kojih čovečanstvo danas strahuje i brine...“. Pod tim je podrazumevao: „prvo, nejednakost među narodima i državama; drugo, miješanje u unutrašnji život drugih, pri čemu su oni koji se miješaju najčešće ili skoro uvijek baš velike i najrazvijenije države; treće, podjela sveta na interesne sfere i blokove; i četvrto, kolonijalizam.“ Ključni stav njegovog govora bio je onaj u kome je, nasuprot blokovima „s vojnim i ideološkim obilježjem“, kao realno, jedino moguće i neophodno rešenje nudio „koegzistenciju...između naroda i država s različitim sistemima“. Formulisao je kao „aktivnu saradnju“ i „mirno sporazumevanje u rešavanju raznih problema i uklanjanju svih elemenata koji mogu smetati svestranoj saradnji između malih i velikih država“. U tom kontekstu govorio je o nagoveštenoj normalizaciji jugoslovensko-sovjetskih odnosa, uspostavljanju saradnje na načelima ravnopravnosti, pomirenju koje ne ide na štetu već uspostavljenih kontakata sa Zapadom. Ceo proces zbliženja sa SSSR Tito je indijskim parlamentarcima predstavio kao spremnost „i na veliku žrtvu u interesu mira i međunarodne saradnje“. Uporedo sa tim energično je odbacio sve spekulacije koje su u uspostavljanju čvrstih odnosa Jugoslavije, Indije i Burme nazirale „pokušaj stvaranja nekog trećeg bloka“. Apsurdnost takvih razmišljanja dokazivao je činjenicom da su sve tri zemlje zagovornice sveta bez blokovskih podela, borci za mir „iznad svega“, pristalice aktivne koegzistencije koja podrazumeva saradnju država sa različitim društvenim sistemima. Svoje izlaganje Tito je završio dobro iznijansiranim pozivom indij-

skim parlamentarcima da shodno brojnim zajedničkim i istovetnim stavovima „udružimo naše snage u borbi za očuvanje mira i mirne saradnje među narodima“.⁴¹

Istoga dana kada je održao govor u indijskom Parlamentu, 21. decembra 1954, Tito je imao ponovni susret sa Nehruom. U tom razgovoru dominirale su tri teme: odjek posete Indiji, uspostavljanje jugoslovensko-kineskih diplomatskih odnosa, sastanak rukovodilaca Jugoslavije i SSSR-a „na najvišem nivou“. Oba državnika su procenjivala da javnost Istoka i Zapada sa podjednakom uzdržanošću i nepoverenjem prati susret u Nju Delhiju, spekušući sa mogućnošću stvaranja „trećeg bloka“. Među njima nije bilo nesuglasica oko toga da se novi blok ne želi, ali su koncept „regionalne saradnje“ koji je zastupao Nehru i „aktivne koegzistencije“ za koji se zalagao Tito i dalje bili udaljeni. To pitanje nije rešeno ni na narednom sastanku dva državnika, koji je održan istoga dana u večernjim časovima. Opsednutost Azijom videla se i u Nehruovim pokušajima da posreduje u uspostavljanju kinesko-jugoslovenskih diplomatskih odnosa. Tito je, međutim, ostao uporan u stavu da inicijativa za uspostavljanjem diplomatskih odnosa mora doći sa kineske strane s obzirom na činjenicu da je Jugoslavija „među prvim“ priznala Kinu još 1949. godine. Svoju posetu Indiji on, takođe, nije smatrao pogodnim trenutkom za uspostavljanje odnosa sa Kinom. Bio je mišljenja da bi time bila „pomračena glavna i prava svrha puta u Indiju“ i provocirana reakcija Zapada. Uvažavajući dobru volju i savete svoga domaćina Tito je, ipak, zadržao pravo da to pitanje „još jednom razmotri“. Njemu je, svakako, u tom trenutku od veće važnosti bio proces normalizacije odnosa sa SSSR-om. Po pitanju pomirenja Tito je iskazivao spremnost da prihvati razgovore sa Sovjetima na „najvišem nivou“ na kojima bi se „razmotrio dalji razvoj, normalizacija odnosa i još nerešena pitanja“ bez obzira na moguću reakciju Zapada. Nehru je imao razumevanje za stav jugoslovenskog vodstva da sukob Jugoslavije i Informbiroa nije bio ni partijski ni ideološki već državni, usled čega i normalizacija mora biti „po državnoj liniji“.⁴²

Razgovori Josipa Broza Tita i Džavaharlala Nehrua krunisani su 22. decembra 1954. *Zajedničkom izjavom*. Bila je to svojevrsna platforma koja je otvorila prostor za povezivanje i organizovanje dela međunarodne zajednice na sasvim novim osnovama. U njoj su susreti dva državnika okarakterisani kao neformalni i prijateljski, puni „međusobnog razumevanja“ i „dubljeg značenja“ koje olakšava prijateljske odnose. Oba sagovornika su se složila da su unapređenje i očuvanje mira politički prioriteti njihovih zemalja koji nemaju alternativu. Zajednički su „objavili“ da politika neuključivanja u blokove, koju sprovode vlade njihovih zemalja, „ne predstavlja ‘neutralnost’ ili ‘neutralizam’, niti

⁴¹ A. J. B. Tita, KPR 1-2/4-1, Govor J. B. Tita u indijskom Parlamentu 21. decembra 1954.

⁴² A. J. B. Tita, KPR 2/4-1, Zabeleška o razgovoru J. B. Tita i Dž. Nehrua od 21. decembra 1954.

dakle pasivnost“ nego „pozitivnu, aktivnu i konstruktivnu politiku koja teži kolektivnom miru, na kome jedino može da počiva kolektivna bezbednost“. Složili su se i oko toga da ratovi „ne samo ne rešavaju probleme nego otežavaju njihovo rešenje, a osim toga, stvaraju nove još teže“. Iskazali su zajedničku svest da samo u miru nezavisnost njihovih zemalja može postati trajnom, a ekonomski i društveni razvitak stabilnim i prosperitetnim. Nehru i Tito su bili mišljenja da odnosi Indije i Jugoslavije moraju biti zasnovani „na načelima međusobnog priznanja suverenosti, nezavisnosti i integriteta, neagresije, ravnopravnosti, uzajamnog poštovanja i nemešanja u unutrašnje stvari druge strane ili drugih zemalja, kao i na postizanju kako za njih same tako i za ostali svet, shvatanja i uslova mirne koegzistencije“. Tako shvaćeni međunarodni odnosi, po njihovom mišljenju, trebalo je da predstavljaju platformu političkog angažmana OUN. Oba političara su odbacila insinuacije o formiranju „trećeg bloka“ ističući da bi na taj način i njihove zemlje postale deo blokovski podeljenog sveta. Načela o kojima su se saglasili i za Nehrua i za Tita trebalo je da dobiju „širu primenu“ i da tako doprinesu smanjenju zategnutosti, rešavanju neresenih sporova, umanjivanju strahova od rata, uspostavljanju većeg poverenja, širenju područja mira, ostvarivanju „mogućnosti svetske saradnje“.⁴³

Podjednako sadržajni bili su i razgovori koje je od 12. do 14. januara 1955. Josip Broz vodio sa predsednikom burmanske vlade U Nuom. Prilikom susreta dominirale su tri teme: „međunarodna situacija“, izmena mišljenja o unutrašnjem razvitku dve zemlje, pitanje saradnje dve zemlje na ekonomskom i vojnom planu. Tito je precizno izložio jugoslovenske poglede na situaciju u svetu, stanje u Evropi, pitanje Nemačke, formiranje Balkanskog saveta. Posebnu pažnju je posvetio normalizaciji odnosa sa SSSR-om decidirano napomenuvši da jugoslovensko pristupanje Kominformu „nije moguće“. Uz pomirenje sa SSSR-om i zadržavanje dobrih odnosa sa Zapadom, Tito je posebno apostrofirao potrebu saradnje sa zemljama kao što su Indija i Burma.⁴⁴

Poseta Burmi imala je i izraženu ekonomsku dimenziju, nerazdvojno povezanu sa politikom koju je Jugoslavija nastojala da artikuliše prema zemljama Azije. Ekonomska saradnja koju je Jugoslavija nudila nije trebalo da „lomi“ odnose koje je Burma već uspostavila sa drugim zemljama, već da utiče na proširenje proizvodnje i razmene. Uspostavljanje čvršćih vojnih veza dve zemlje imalo je uporište u potrebi Burme da ojača svoju armiju i tako zaštititi svoju nezavisnost. Ponuda maršala Tita da u vidu poklona svoje vlade „opremi jednu brigadu burmanske armije“ i poklon u pirinču kojim je uzvratila vlada Burme, u suštini su značili „dobar posao“, kojim su obe strane bile zadovoljne.

⁴³ A. J. B. Tita, KPR I-2/4-1, „Zajednička izjava“ Predsednika Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Predsednika Vlade Indijske Republike.

⁴⁴ A. J. B. Tita, KPR I-2/4-2, Razgovori J. B. Tita i U Nua od 12. januara 1955.

U Brozovim tumačenjima vojna pomoć Jugoslavije Burmi nije bila u koliziji sa politikom razoružanja koju je propagirao.⁴⁵

U razgovorima sa U Nuom Tito je posebno naglašavao da u politici velikih sila ideologija predstavlja samo „spoljnu masku a ne cilj“. Njegove analize bile su usmerene na transformacije „klasičnog imperijalizma“ koji je umesto vojskom svoje „prodiranje i osvajanje“ vršio sredstvima ekonomije. Kao alternativu podeli sveta, koju nameće sukob velikih sila SAD i SSSR, Tito je podržavao nastojanja zemalja poput Indije, Burme i Indonezije „da budu van tih blokova, da budu što više povezane“. Politiku Jugoslavije je otuda definisao kao pokušaj „svim silama da nekako sarađujemo i sa tim zemljama u Aziji, jer Azija nije neki odeljeni svijet od nas, iako je geografski udaljena“. U skladu sa tim pokušaje azijskih zemalja, kao i Jugoslavije, da „ne uđu u blokove i bore se protiv tih blokova“, smatrao je jedinim načinom da svet izbegne katastrofu narednog rata.⁴⁶ Odbacujući podelu na blokove obe strane su se složile da se „mir ne može postići pasivnim neutralizmom koji bi značio povlačenje sa poprišta bitke“ niti stvaranjem „nove grupacije država, jer bi ona, po samoj prirodi stvari, bila na liniji blokovske politike i značila dalje cepanje i onako razjedinjenog sveta“. „Princip koegzistencije“, zasnovan na stalnim i aktivnim naporima usmerenim ka rešavanju svih otvorenih međunarodnih problema, miroljubivoj saradnji bez obzira na razlike u političkim i društvenim sistemima, međusobnom poštovanju nezavisnosti i suvereniteta, odbacivanju agresije i prihvatanju ravnopravnosti i nemešanja u unutrašnje poslove drugih država, bio je suština politike za koju su se Burma i Jugoslavija zalagale.⁴⁷

Razgovori sa U Nuom odisali su otvorenošću. Nesumnjivo da je posle njih premijer Burme dobio pregršt informacija o političkim prilikama u Evropi i promenama u SSSR-u dok se Josip Broz Tito kući vraćao sa novim iskustvima i boljim razumevanjem tradicije i politike zemalja Azije, neophodnim u svim narednim projektima jugoslovenske spoljne politike. Za razliku od susreta sa Nehruom, u kojima se osećala izvesna suzdržanost i usiljenost, razgovori Tita i U Nua obilovali su razmenom poverljivih informacija i temeljnim raščlanjavanjem svih nedoumica o spoljnoj politici obe zemlje. Utisak je da je sve ono što nije uspeo da saopšti Nehruu Tito rekao U Nu, ubeđen da će to biti prosledeno i do premijera Indije.

Iskustva i zaključci

Snažni i upečatljivi utisci, stečeno političko iskustvo, mnoštvo kontakata, susret sa dalekim i njemu malo poznatim kulturama, nove ideje u rešavanju po-

⁴⁵ A. J. B. Tita, KPR, I-2/4-2 Razgovori J. B. Tita i U Nua od 14. januara 1955.

⁴⁶ A. J. B. Tita, KPR, I-2/4-2 Razgovori J. B. Tita i U Nua od 14. januara 1955. posle podne.

⁴⁷ A. J. B. Tita, KPR, I-2/4-2 Zajednička izjava Josipa Broza Tita i U Nua data u Rangun 17. januara 1955.

litičkih, ekonomskih, nacionalnih, religijskih, kulturnih konflikata – bili su deo kapitala sa kojim se Josip Broz Tito vraćao u otadžbinu. Njegove predstave o Indiji i Burmi umnogome su bile izmenjene. Stečeno iskustvo dodatno ga je učvršćivalo u stavu da sticanje i održavanje nezavisnosti predstavlja osnovni uslov za stvarni i puni razvitak jedne zemlje. U većoj meri nego do tada uočavao je da nasleđena zaostalost, opstajanje neravnomernosti u ekonomskom razvitku i usporen razvoj predstavljaju jedan od uzroka nestabilnosti u međunarodnim odnosima. Bio je dodatno ubeđen da u skladu sa specifičnim uslovima života svaka zemlja treba da ide svojim putem u ostvarenju društveno-ekonomskog razvoja i izgradnji naprednijeg društvenog sistema. Znao je da mir predstavlja jedan od bitnih preduslova svakog napretka, ekonomske izgradnje, učvršćivanja nezavisnosti i unutrašnjeg jedinstva. Očuvanje mira i obezbeđivanje miroljubive saradnje među narodima sveta definitivno je postalo jedan od ugaonih kamenova Titove spoljnopolitičke doktrine. Značajnim uspehom smatrao je prihvatanje svojih ideja o „aktivnoj koegzistenciji“, odnosno nepristajanje na pasivnu i neutralnu ulogu u svetskim problemima. Podjednako važno bilo je i odbacivanje svake pomisli o stvaranju „trećeg bloka“ ili „treće sile“. Najzad, isticanje principa na kojima treba da počiva međunarodna saradnja značilo je preduslov okupljanja i usaglašenog delovanja država koje su bile sličnih opredeljenja i uverenja.

Putovanje u Indiju i Burmu ne samo da je doprinelo jačanju uzajamnih odnosa Jugoslavije sa tim geografski udaljenim zemljama već je „otvorilo“ mogućnost ekonomske saradnje i prisustva Jugoslavije na značajnim tržištima Azije. Suštinski, razgovori u Nju Delhiju i Rangun predstavljali su i „prekretnicu“ u definisanju jugoslovenskih međunarodnih prioriteta. Novi spoljnotrgovinski kurs, osmišljen neposredno po Titovom povratku u zemlju, bio je okrenut velikim i ne preterano probirljivim tržištima vanevropskog prostora. Ekonomski razvitak Jugoslavije, po mišljenju koje je Josip Broz iskazao u ekspozeu o spoljnoj politici 7. marta 1955. u Saveznoj narodnoj skupštini, nalagao je spoljnoj trgovini da sa „više političkog i više poslovnog smisla“ pristupi razmeni sa zemljama afro-azijskog regiona. Na te prostore počelo se gledati kao na „prirodno tržište“ koje može da apsorbuje gotovo svaki industrijski proizvod sačinjen u Jugoslaviji. Trgovina je tako dodatno vezana za politička pitanja. Pratila je ekonomska, finansijska, kulturna i vojna saradnja.⁴⁸

Sve viđeno, proživljeno i promišljeno tokom puta u Indiju slilo se u iskustvo, samopouzdanje i političku veštinu kojom je Josip Broz Tito maja 1955. u Beogradu dočekao Nikitu Sergejeviča Hruščova.

⁴⁸ D. Bogetić, *n.d.*, 68–69.

Summary

Tito's Trip to India and Burma 1954-1955 A Contribution to the History of the Cold War

After the death of Stalin, a dilemma which foreign policy to pursue, opened for Tito and the Yugoslav state: to remain the ally of the West, or to return to the firm community of socialist countries. Then, a third way, political and economic, was opened. The creation of the third element of Tito's personality cult begun - he became the leader of the non-aligned countries. At that time, both India and Yugoslavia felt the need to preserve the peace and to find an alternative to joining oposed blocks.

The trip to India and Burma not only contributed to strengthening of Yugoslavia's ties with those distant countries, but also "opened" the possibility of economic cooperation and Yugoslav presence at important Asian markets. Basically, the talks in Delhi and Rangun were a turning point of a sort, in defining Yugoslav international priorities. The new foreign policy course, designed right after Tito's return, was directed towards large and not overly choosy markets outside of Europe. According to Tito's opinion, expounded in an expose before the Federal Parliament on March 7, 1955, the economic development of Yugoslavia demanded that the foreign trade turn with more "political and more business sense" to exchange with African and Asian countries. One begun to regard these regions as "natural market" that could absorb almost any Yugoslav industrial product. Thus, commerce was additionally tied up to political matters. An economic, financial, cultural and military cooperation followed.

Everything he saw, experienced and thought about during his trip to India, Tito turned into self-assurance and political skill with which he met Nikita Sergeivich Khrushchov in Belgrade in May 1955.